

Schmehl János

A neveléstől a reintegrációig: a fejlődés útja a legjobb gyakorlatok tükrében¹

Az előadás főbb pontjai felölelik a börtönügy fontosabb történeti csomópontjait, az elmúlt mintegy ötven év során megfogalmazott szakmai irányokat és azok folyamatos fejlődését. Az utóbbiak meghatározó jelentőséggel bírnak a 2015. január 1-jén bevezetésre kerülő új jogintézmények alkalmazása tekintetében is.

Az 1966. évi 21. számú törvényerejű rendelet az elítélteket a végrehajtás tárgyából annak alanyává tette, a fogvatartottakat nemcsak kötelezettségekkel látta el, hanem jogokat is biztosított számukra. A 70-es években a nevelés, korábbi szűkebb fogalmából kilépve, gyűjtőfogalma lett mindazon pozitív hatásoknak, amelyek növelték a szabadultak visszailleszkedésének esélyét.

Kiadásra került a Büntető Törvénykönyvről szóló 1978. évi IV. törvény, illetve az 1979. évi 11. tvr., amely az első kódex jellegű önálló szabályozás a büntetések végrehajtása területén. A 80-as évektől célként fogalmazódott meg a társadalomba történő beilleszkedés és az újabb bűncselekmények megelőzése. A rendszerváltás hatásának egyik jelentős következménye a büntetés-végrehajtás társadalmi beágyazottságának szélesedése volt. Az 1993. évi XXXII. törvény új nevelési koncepciót vezetett be, amelynek alapelvei a normalizáció, a nyitottság és a felelősség. Az időszakra jellemző, hogy konfliktusoktól korántsem mentes folyamat zajlott le, azonban látni kell, hogy a megváltozott társadalmi, gazdasági körülmények jelentős hatással voltak a nevelési, reintegrációs tevékenység szakmai és finanszírozási kereteire. Ez a folyamat a vallásgyakorlás szabályozásával indult meg, majd a pályázati források megjelenésével a civil szervezetek adtak új szakmai és partneri lendületet a büntetés-végrehajtás reintegrációs tevékenységének.

A nevelés, mint elnevezés, megtartotta gyűjtőfogalom jellegét, magába foglalt minden olyan tevékenységet, amely az elítéltek személyiségének pozitív irányú megváltoztatását célozza. A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának addigi „eszmetörténete” ugyanakkor nem a hatékony elméletek sikersorozata volt. A ma is használatos fogalmi keretek, módszerek és tartalmi elemek nagy számban megegyeztek a 20–30 év előttiekkel. Mindez azt jelentette, hogy a szakmai nyelvezetünket is újra kellett fogalmazni, mert egyes fogalmak nem feltétlenül estek egybe a hozzájuk tartozó gyakorlat jelenlegi tartalmával. Külön hangsúlyt kell fektetni ebben a körben például a szabadságvesztés céljának, feladatának és magának a nevelésként értelmezett tevékenység megfelelő tartalommal való kitöltésére.

A 2013. évi CCXL. törvényben a szabadságvesztés céljának megvalósulása azt jelenti, hogy a reintegrációs program végén, illetve a szabaduláskor az elítélt

¹ A XX. Kriminálexpón 2014. november 18-án megtartott, „A legjobb gyakorlatok a fogvatartotti reintegráció területén” című konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

olyan élethelyzetben legyen, hogy belső meggyőződésből akarjon és célirányos külső segítség igénybevételével képes legyen a társadalom jogkövető tagjává válni, melyben logikailag benne foglalják, hogy nem válik visszaesővé. A szabadságvesztés végrehajtási körülményeit, az elítélt életmódját, a fogvatartás feltételeit közelíteni kell a szabad életben lévő viszonyokhoz.

Az elítélt a szabadságvesztés alanya, akitől a büntetés-végrehajtási szervezet együttműködést vár, azonban a jelenlegi szabályozás alapján ez sok esetben csupán formalitásokban merül ki. Ennek okán nem elodázható az elítélt reintegrációban való aktív és személyes szerepvállalásának új alapokra helyezése sem. A jelenleg működő progresszív jogintézmények hatálya alá kerülés kvázi automatizmusát megtörve, az elítélt reintegrációs programokban való közreműködésének foka és minősége a viszonylagos szabadság biztosításának további feltételeként jelenik meg az új szabályozásban.

A szabadságvesztés-büntetés végrehajtásának operatív célja az elítélt reintegrációjának előmozdítása, amelynek kiteljesítéséhez széleskörű társadalmi összefogásra van szükség. Az új törvény egyik fontos üzenete: a büntetés-végrehajtási szervezet tevékenysége egy nagyon fontos szolgáltatás a társadalom számára, amely a reintegrációs tevékenységben ölt testet.

Újítás, hogy a törvény a szabadságvesztés céljának meghatározása során – a Btk. rendelkezéseivel összhangban – különbséget tesz a határozott idejű és az ún. tényleges életfogytig tartó szabadságvesztés között, és utóbbi esetében külön célt határoz meg, amely az ítéletben meghatározott joghátrány érvényesítésével a társadalom védelme. Összefoglalva: a cél a tehát a reintegráció. Ennek eléréséhez eszköz is szükséges, amelyet a törvény a reintegrációs tevékenységben határoz meg.

A munkáltatás rendkívül fontos szerepet tölt be a reintegrációban. Ezen a téren a fő feladatunk a fogvatartottakkal a munka társadalmi szükségességének felismertetése és elfogadtatása, a szakmai ismeretek és a munkatapasztalatok megszerzésének elősegítése, illetve fejlesztése, valamint a rendszeres, fegyelmezett munkavégzés minél szélesebb körben történő bevezetése, egyes speciális részleg esetében a terápiás jellegű munkáltatás feltételeinek biztosítása.

A kitűzött célok elérésében a pártfogó felügyelők is kulcsfontosságú szerepet töltenek be. Tevékenységük várható eredménye – többek között –, hogy az elítélt munkaerő-piaci kompetenciája fejlődik, a fogvatartottak elhelyezkedési esélyei várhatóan növekednek. Ezek összességében járulnak hozzá a szabadult elítélt visszaesési kockázatának csökkenéséhez.

A fogvatartottak kezelésének kiemelt területe a foglalkoztatásuk, vagyis a rendelkezésükre álló idő hasznos és konstruktív eltöltésének megszervezése. Ezen belül olyan oktatási keretek kialakítása célszerű, amelyek az értelmi funkciókon túl lehetővé teszik az elmaradt készségek és képességek fejlesztését, azaz az úgynevezett kézségtárgyaknak az oktatásba való bevitelét.

A fogvatartottak iskolai végzettsége világszerte alacsonyabb a társadalmi átlagnál. Ez azt is jelzi, hogy a bűnelkövetők többségénél a szocializációs folyamat nem teljes körű. Kézenfekvőnek tűnik tehát, hogy a szabadságvesztés-büntetés

ideje alatt a büntetés-végrehajtási intézetek pótolják ezeket a hiányosságokat, ezáltal potenciálisan csökkentik a visszaesés lehetőségét. A fiatalok esetében az iskolai oktatásban való részvételnek sokkal jelentősebb szerepe van, mint a felnőtt korú fogvatartottaknál.

A büntetés-végrehajtási szervezeten belül évről-évre fokozatosan emelkedik az oktatásban részt vevő fogvatartottak száma, amelyre a jövőben is kiemelt hangsúlyt kell fektetni. A bv. intézeteken belüli oktatás megszervezésével a fogvatartott tudásának gyarapodása szintén hozzájárul a sikeres reintegrációhoz.

Az idei tanévben szakképzésbe bevont 1 131 fő fogvatartott részére lehetőséget tudunk biztosítani piacképes szakmák (pl. kőműves, festő-mázoló, pék, szakács, hentes, asztalos) megszerzésére. Ebből a magas számból 486 fő fogvatartott a TÁMOP 5.6.3-12/1 kiemelt projekt keretében kezdte el a szakmaképzést.

A megszerzett szakmákkal a fogvatartottak a gazdasági társaságok által biztosított munkakörökben is jobban foglalkoztathatók, és nagyobb hatékonysággal tudják végezni a feladatukat.

A reintegrációs programok részét képezi a szabadidő hasznos eltöltése is. A jó gyakorlatok kapcsán meg kell említeni, hogy nagyon széles skálán mozog az a szakmai eszköztár, ami említésre méltó, illetve amire büszkék lehetünk.

A jó gyakorlatok kialakulásánál és fenntartásánál érdemes hangsúlyozni, hogy azok háttérben több tényező is áll, így természetesen a rendelkezésre álló, meglévő (mind anyagi, mind a szakmai) belső erőforrások, továbbá a pályázati lehetőségek és a partneri kapcsolatok bővülése is. E helyütt kihangsúlyozandó, hogy a pályázati lehetőségek kiaknázásában a társadalmi szervezeteknek kiemelt jelentősége van. Öröndetes, hogy az elmúlt évek során fokozatosan és erőteljesen növekedett a büntetés-végrehajtási szervezettel együttműködő partnerek száma országos viszonylatban.

Művészetterápiás programjaink esetében a motiváltság, az odafigyelés és a koncentráció által a siker, valamint az önbecsülés élménye a legfőbb hatásmechanizmus. A verbális kommunikációra épülő művészeti programok (börtönszínház, mese- és irodalomterápia stb.) különösen alkalmasak a családi kötelek erősítésére, a konfliktuskezelés elsajátításra, az olvasási és a beszédkézség javítására.

A resztoratív gyakorlatok, a jóvátételt, kárhelyreállítást célzó programok kiemelkedőek a társadalmi reintegráció szempontjából. A módszer, valamint a bv. intézeteink gyakorlata a fogvatartott, illetve a szűkebb és tágabb értelemben vett közösség kapcsolatának javítását, a közösségek kiengesztelését célozza. A resztoratív programok egyik központi eleme a személyközi konfliktusok megfelelő kezelésére szolgáló mediáció, amely – egyebek mellett – hozzájárul az elítéltek toleranciaszintjének növeléséhez és a felelősségvállalás erősödéséhez.

A Családi Döntéshozó Csoportkonferencia módszerének alkalmazása a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének azon eleme, amely alkalmas arra, hogy megerősítse az elítéltek esetében a zárt intézeti keretek között tapasztalt pozitív viselkedésváltozással együtt járó folyamatokat, hozzájárul ahhoz, hogy még az egyén szabadulását megelőzően felszínre kerüljenek mindazok a körülmények

és kriminogén tényezők, amelyek kritikusak lehetnek a reintegrációjának eredményessége szempontjából.

Előadásomban már említettem a pártfogó felügyelők fontos szerepét. Engedjék meg, hogy bővebben szóljak arról a pártfogók munkáját meghatározó szervezeti átalakulásról, amely a közelmúltban végbement!

A büntetés-végrehajtással összefüggő pártfogó felügyelői tevékenységet 2014. augusztus 9-étől a belügyminiszter szervezi és irányítja. A szervezeti átalakítás következtében a megyei (fővárosi) kormányhivatalok Igazságügyi Szolgálataitól összesen 30 fő pártfogó felügyelő a Belügyminisztérium felügyelete alá került, feladataikat a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága közvetlen irányítása alatt végzik. A 28. bv. intézetben intézetenként tervezetten egy fő bv. pártfogó felügyelő látja el a büntetés-végrehajtással összefüggő pártfogó felügyelői feladatokat. E feladatok közé tartozik a szabadságvesztésből szabadultak utógondozása, az utógondozás keretében végzett börtönpártfogolási tevékenység, a feltételes szabadságra bocsátással összefüggésben elrendelt pártfogó felügyelői vélemény készítése, valamint a feltételes szabadság tartamára a törvény alapján fennálló vagy elrendelt pártfogó felügyelet végrehajtása.

A pártfogó felügyelők bv. intézetekben való fokozott jelenlétével a szabadulásra való felkészítés hatékonyságát várhatóan tovább tudjuk növelni. A szabadult elítéltek életvitelének nyomon követésével, fokozott ellenőrzésével a visszaesési kockázatok erőteljes csökkenése prognosztizálható.

Fontos megjegyezni, hogy sem a reintegráció gondolata és fontossága, sem az ennek eszközéül szolgáló reintegrációs programok nem jelentenek újdonságot a büntetés-végrehajtási szervezet számára. Ami újdonság, hogy ez törvényi szinten deklarált, egységes célként jelenik meg, és széles körben alkalmazhatóvá válik. A programjaink színvonala eddig is elismerést érdemelt. Ezt támasztja alá az a számos díj, amit programjaink elnyertek.

Látni kell, hogy a büntetés-végrehajtási szervezettel szemben támasztott követelményrendszer meglehetősen komplex és ebből adódóan igen nehéz a feladatot jelent. A fokozott elvárásoknak csak professzionális személyi állománnyal lehet megfelelni, ennek érdekében a közeli és távoli jövőben egyaránt megkülönböztetett figyelmet kell szentelni a leendő munkatársak kiválasztására, magas színvonalú kiképzésére és a folyamatos továbbképzésre is.

Amennyiben az állami szervek rendszerében való elhelyezkedés oldaláról vizsgáljuk a büntetés-végrehajtási szervezet jövőjét, az bizonyosan elmondható, hogy a büntető igazságszolgáltatást követő végrehajtás intézményesített formájaként továbbra is meghatározó jelentőségű állami szervként látja el tevékenységét. Nagyon fontos, hogy mindez megjelenjen a büntetés-végrehajtási szervezetről való közgondolkodásban, a szervezet megítélésében és önmegítélésében, önképében is, oly módon, hogy mindenki számára nyilvánvalóvá váljon: e szervezet értékek hordozója, mert az egész társadalom számára szolgál, és egy olyan feladatot lát el, amelynek célja alapvetően az arra alkalmas bűnelkövetők reintegrációja, a jogkövető közösségbe való visszavezetése.